

ФЕРМЕРСТВО В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ожелевська Т.С., Поплавський В.Й.

Київський національний торговельно-економічний університет

У статті проаналізовані основні показники розвитку фермерських господарств в Україні за 2012-2016 роки. Виявлена відсутність кардинальних змін у їх динаміці. Визначені основні чинники, що гальмують розвиток фермерських господарств в Україні. Доведено, що земельна реформа, яка може бути проведена в інтересах агрохолдингів, може повністю знищити фермерство в Україні. Обґрунтовано, що агрохолдинги не є соціально відповідальними, ними можуть бути лише фермерські господарства. Доведена нагальна необхідність розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як умова успішного стрімкого розвитку фермерства, підвищення його конкурентних переваг. Розглянуті негативні наслідки діяльності агрохолдингів та обґрунтована необхідність розвитку фермерських господарств як однієї з головних умов соціально-економічного розвитку сільських територій та збереження продовольчої й екологічної безпеки держави.

Ключові слова: фермерське господарство, соціальна відповідальність, агрохолдинг, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, ринок землі сільськогосподарського призначення.

Постановка проблеми. Розроблена Кабінетом Міністрів України «Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки», виділення на це 1 млрд. грн у 2018 році засвідчує розуміння українського уряду незадовільного стану розвитку фермерства в країні та його ролі у збереженні агроекосистеми та сільських територій держави. За останні 10 років кількість фермерських господарств, які мають в обробітку на праві власності та користування земельні ділянки загальною площею не більше 100 га, скоротилася більше ніж на 20% [1].

Фермерство має високий ступінь адаптивності до ринкових сигналів, гнучко реагує на ринкову кон'юнктуру через зміни виробничих програм, спеціалізацію і диверсифікацію господарської діяльності. Ця гнучкість та варіативність надає фермерським господарствам деякі переваги порівняно з середніми та великими сільськогосподарськими виробниками та сприяє розвитку здорової конкуренції на ринку України [2, с. 92], але при цьому не фермерство, а українські агрохолдинги забезпечують левову частку українського агроекспорту.

Створення сприятливих умов для функціонування фермерських господарств в Україні важливе як для подолання занепаду села, так і для впорядкування організаційної структури сільського господарства відповідно до європейських стандартів, які забезпечують: різноманітність форм власності, систем землеробства, ландшафтів, культури і традицій; екологічні вигоди: більш відповідальне управління природними ресурсами (грунтами, питною водою і живою природою), що надає суспільству суттєві екологічні вигоди; суспільну відповідальність: економічні можливості для сільських жителів, їх особисту відповідальність за себе, сім'ю, громаду, нарощення соціального капіталу; збереження традицій, знань: виховання системи цінностей у дітей, передачі від покоління до покоління знань, навиків і досвіду ведення сільського господарства; економічну базу для виробництва окремих видів продовольства відповідно до пріоритетів споживачів; персоналізовану взаємодію споживачів з продовольчою системою: споживачі об'єднуються з фермерами й отримують безпосередній доступ

до потоків продовольства (солідарне сільське господарство) [3]. Переваги фермерської форми господарювання, як доводить досвід країн Європейського Союзу, де вона є домінуючою, полягають у тому, що основним мотивом трудової активності працівника є особистий інтерес фермера, який виявляється в результатах ефективного функціонування, що ставить перед ним завдання краще працювати, ефективніше використовувати наявні ресурси з урахуванням місцевих природно-економічних умов і традицій [4, с. 26].

Недостатня державна підтримка фермерських та особистих селянських господарств протягом чверті століття призвела до формування поляризованої структури в АПК: з одного боку корпоративний сектор – великі і надвеликі агроструктури, а з другого боку – особисті селянські та фермерські господарства, які приблизно порівну ділять виробництво сільгосппродукції. Але перший сектор, де працює лише 20% економічно активного сільського населення, задовольняє потреби експорту та великих вітчизняних супермаркетів, а другий – споживчий та локальні ринки. При цьому господарювання експортоорієнтованих агрохолдингів призвело до руйнування агроібоценозу, деградації ґрунтів, стрімкого зниження добробуту сільського населення, занепаду сільських територій, зникнення майже 700 сіл з мапи України.

Окремо слід виділити високий рівень соціальної відповідальності фермерства, зокрема українського. При цьому мова йде не про критерій «рівень прибутку, що дає змогу збільшувати соціальні витрати», який пропонують М.Й. Малик, В.А. Мамчур та О.Г. Шпикуляк і на основі цього роблять висновок про високий рівень соціальної відповідальності досліджених українських агрохолдингів «Кернел», «Миронівський хлібопродукт» та «UkrLandFarming» [5, с. 11-13], які насправді не тільки створюють загрози регіонального монополізму для економіки галузі та соціального розвитку сільських територій, а й обумовлюють подальше зниження родючості ґрунтів внаслідок вирощування високорентабельних, експортоорієнтованих сільськогосподарських культур (зернової та олійної груп), що значно виснажують землю, знижують біорізноманіття агроекосистем, призводять до інтенсифі-

кації агрофізичної деградації [6, с. 65]. Наслідком діяльності агрохолдингів стало загрозливий рівень показників, пов'язаних з екологією: внесення мінеральних добрив з 2000 року підвищилось в 6 разів, органічних – скоротилося в майже 3 рази; рівень інтенсивності використання ріллі з 79,7% у 2000 р. підвищився до 85,4%; частка найрентабельніших кукурудзи, соняшнику та ріпаку, які вкрай виснажують ріллю, в посівній площі зросла з 16,6% у 2000 р. до 41% у 2016 р. [7, с. 67; 8]. Через низьку рентабельність агрохолдинги кардинально скоротили поголів'я худоби, що значно скоротило посіви кормових культур. Унаслідок цього із структури посівних площ зникли багаторічні трави як гарант відновлення родючості ґрунту, а також негативно вплинуло на забезпечення населення України м'ясними та молочними продуктами, призвело до дефіциту білків, браку продуктів тваринного походження у харчовому раціоні населення, що згубно впливає на здоров'я нації. Таким чином, не можна погодитись з вищезазначеними науковцями щодо високої соціальної відповідальності українських агрохолдингів.

На нашу думку, тільки представники фермерства та особистих сільських господарств можуть вести соціально відповідальний бізнес, враховуючи соціальний та екологічний аспекти своєї діяльності та базуючись на морально-етичних обов'язках бізнесу, оскільки із покоління у покоління селяни передають культуру землеробства та любов до землі. Це й підтверджує той факт, що лише фермерські господарства в умовах кризи тваринництва не тільки зберегли поголів'я ВРХ, а й збільшили його. І тому наразі саме на фермерів покладається український Уряд, запланувавши виділити з державного бюджету на підтримку фермерів у 2018 році 1 млрд грн, з них 80% – на відтворення тваринництва, а саме молочного скотарства.

Незважаючи на те, що світовий досвід довів важливу соціально-економічну роль фермерства «як найперспективнішої форми господарювання в малому аграрному підприємстві, що має потенціал розширення підприємницького середовища та формування і стабілізації середнього класу в суспільстві» [9], в Україні склалися потужні стримуючі чинники, що практично гальмують розвиток фермерських господарств. Тому сьогодні проблема розвитку фермерства як організаційно-правової структури, що «найбільш повно використовує специфіку сільського життя (локальність розташування населення, єдність побутової, виробничої та культурної сфер життєдіяльності)» [10, с. 24-25], є вкрай актуальною для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки України. Наразі постала потреба аналізу реального стану фермерства та визначення шляхів вдосконалення державної політики в аграрному секторі, розробки механізмів стимулювання розвитку й підвищення ефективності діяльності фермерських господарств для виконання ними соціально-економічних функцій на селі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним та практичним аспектам розвитку фермерства в Україні приділяли увагу в своїх дослідженнях багато вчених. Особливої уваги заслуговують праці: В.П. Горьового, В. Збарсько-

го, Ю. Лупенка, О. Бородіної, І. Прокопи, П. Макаренка, М. Малік, Л. Суліменко, Г. Черевка, Т.І. Яворської та ін.

Слід зауважити, що останнім часом з'являються наукові публікації, автори [11] яких ототожнюють поняття «фермерські господарства» та «сільські домогосподарства» і далі у своїх дослідженнях проводять аналіз непорівняльних показників, наприклад, забезпеченості тракторами домогосподарств населення України та фермерських господарств Польщі [11, с. 55]. Тому на початку своєї статті авторами дається визначення фермерського господарства відповідно до чинного законодавства України.

Більшість сучасних науковців-аграрників вже не мають надії, що українське фермерство може стати одним з головних гравців на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках, шукаючи для нього «свою нішу» [10, с. 30; 12, с. 7], але, на наш погляд, ще є можливість вивести фермерство України на провідні позиції.

Цілком погоджуємося з думкою О. Бородіної, що рекомендації, які науковці розробляли починаючи від 90-х років і до сьогодні, практично не втілено. Натомість реалізовано багато такого, що принципово їм суперечить. Наше законодавство досить гуманне і великою мірою наближене до європейського. Але наші «неформальні інститути» – культура, зв'язки, домовленості, які діють в суспільстві, – вони так викривляють науково обґрунтовані підходи, навіть чинну законодавчу базу, що в реальності часто-густо маємо результат прямо протилежний до сподіваного. Реформування здійснювалося більше у технічній площині, і меншою мірою в інституційній сфері. Це стосується, в першу чергу, реформування відносин власності загалом і земельних відносин зокрема [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, незважаючи на вагомий напрацювання науковців-аграрників за останні 25 років, їх рекомендації щодо стимулювання розвитку фермерства в Україні більшою мірою так і не були втілені у практичну площину. На їх основі була створена нормативно-правова база, але були відсутні інституціональні механізми втілення цих нормативів у життя. Недостатньо дослідженими залишаються також перспективи подальшого розвитку фермерства в умовах нестабільності законодавства, становлення в Україні ринку землі, виходу українського сільгоспвиробника на ринок ЄС.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення перспектив розвитку фермерства в умовах становлення в Україні ринку землі та втілення у практичну площину заявленої Урядом Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, а також окреслити стримуючі чинники його розвитку в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про фермерське господарство», фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського гос-

подарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства [14]. Характерними особливостями фермерських господарств є переважно малі розміри, незначні за обсягом початковий капітал і площі земельних ділянок, опора на власні кошти, орієнтація на кон'юнктуру ринку, зосередження на випуску товарної продукції, комерційний розрахунок, ризик, підприємливість [2, с. 93].

Не можна погодитись з тезою Л.Л. Мельник, що «з погляду фермерів, найбільш вигідним є виробництво «комерційних» видів продукції, на які прийнятні ринкові ціни, а відповідно вони є рентабельними» [10, с. 32], оскільки, незважаючи на практично постійну збитковість продукції ВРХ протягом 2012-2016 рр. поголів'я ВРХ фермерських господарств знизилася лише на 3,8%. Для порівняння сільськогосподарські підприємства (не враховуючи фермерські господарства) скоротили поголів'я ВРХ за відповідний період на 20,7%. Не можна також погодитись з тезою Л.Л. Мельник, що «в Україні впродовж 1990-2015 рр. сформований і функціонує сектор фермерських господарств» [10, с. 32], оскільки українське фермерство не виконує своїх функцій і не займає провідного місця у виробництві сільськогосподарської продукції.

Дослідження сучасного стану розвитку фермерства можна частково прослідкувати через частку їх кількості у загальній кількості сільськогосподарських підприємств. Основні показники розвитку фермерства за 2012-2016 рр., відображені у таблиці 1, показують відсутність за 5 років суттєвих кардинальних змін у їх динаміці: питома вага фермерства у загальній кількості зареєстрованих суб'єктів

сільського господарства за період складала близько 74-77%, при цьому лише 69-72% із зареєстрованих змогли функціонувати. За 5 років кількість фермерських господарств незначно знизилася. Слід зазначити також збільшення їх кількості у 2016 році, що може свідчити про покращення умов ведення бізнесу в даній галузі. Незважаючи на скорочення кількості фермерських господарств за досліджуванний період, збільшилася питома вага фермерства у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні з 6,1% до 8,7%, що пояснюється зростанням продуктивності праці, збільшенням площі сільгоспугідь на 48,5 тис. га (на 1%), долученням фермерів до досягнень НТП, а також отриманням ефекту масштабу через укрупнення фермерських господарств (за 5 років питома вага фермерських господарств, що мають сільгоспугіддя більші за 100 га, зросла на 4 процентних пункти). Для порівняння у США сімейні ферми різних типів разом складають 99% господарств загалом і 90% виробництва у сільськогосподарському секторі [15, с. 25]. Таким чином, в цілому зміна основних показників розвитку фермерства в Україні за 2012-2016 рр. на 1-3 процентних пункти не може характеризуватися поняттям «розвиток». На наш погляд, більш влучно цей процес охарактеризував Г. Черевко як «животіння і виживання» [12, с. 3]. При такій зміні показників розвитку фермерства Україна зможе досягти рівня розвитку розвинених країн світу через десятки років і то лише у разі, якщо за цей час їх не поглине тотальна латифундація агрохолдингів.

До останнього часу рівень технічної ефективності виробництва, зокрема урожайності, фермерських господарств в переважній більшості

Таблиця 1

Основні показники розвитку фермерських господарств в Україні за 2012-2016 рр.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016
Динаміка кількості фермерських господарств					
Кількість фермерських господарств згідно ЄДРПОУ, одиниць	44672	44778	43137	43743	44409
Кількість фермерських господарств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, одиниць	34035	34168	33084	32303	33682
у % до загальної кількості зареєстрованих фермерських господарств, %	76,2	76,3	76,7	73,8	75,8
у % до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств, %	68,9	69,7	71,6	71,2	70,6
Кількість працівників та продуктивність праці у фермерських господарствах					
Кількість працівників фермерських господарств, осіб	100243	98617	94780	93704	96702
У розрахунку на 100 га сільгоспугідь, осіб	2	2	2	2	2
Продуктивність праці, тис. грн	138,7	191,7	202,5	201,8	228,6
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств					
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	4389,4	4451,7	4578,3	4343,7	4437,9
Частка сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі, %	20,0	20,4	21,5	21,8	22,4
У розрахунку на одне господарство, га	130,0	130,3	138,4	134,5	131,8
Частка фермерських господарств за розміром сільськогосподарських угідь у загальній їх кількості					
до 100 га, %	73,1	72,1	70,7	79,7	75,0
100,1-500 га, %	11,7	11,5	11,9	14,2	14,0
500,1-1000 га, %	2,5	2,6	2,8	3,4	3,4
1000,1-2000 га, %	1,4	1,5	1,5	1,9	1,9
більше 2000 га, %	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8
Питома вага виробленої продукції фермерськими господарствами у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні					
Продукція сільського господарства, %	6,1	7,6	7,6	7,9	8,7
Продукція рослинництва, %	8,7	10,1	10,0	10,4	11,2
Продукція тваринництва, %	1,6	1,8	1,8	1,9	2,0

Джерело: розраховано авторами за даними [8]

залишався значно нижчим, порівняно із середніми та великими підприємствами. Внаслідок цього щороку порівняно із середніми показниками технічної ефективності в галузі фермерські господарства недоотримують щонайменше 1,5 млн. тонн зернових та понад 400 тис. тонн олійних культур. Щорічна втрата експортного потенціалу від таких втрат оцінюється за поточними цінами щонайменше в 350 млн. доларів США [1]. Також проблемою розвитку фермерського господарства України є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого ледве вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва. У свою чергу, перехід на більш вищий рівень господарювання передбачає додаткове залучення коштів [19, с. 107]. Банківське кредитування в сучасних умовах накладає значний фінансовий тягар на фермерське господарство, адже ставки за такими кредитами є досить високими.

Основні причини, що стримують розвиток фермерських господарств, визначені у Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. До них належать: відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на підтримку фермерських господарств, які мають в обробітку на праві власності та користування земельні ділянки загальною площею не більше 100 гектарів; низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; низька рентабельність та конкурентоспроможність фермерських господарств на ринках збуту сільськогосподарської продукції; низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку фермерських господарств; неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування; низький рівень технічного та технологічного забезпечення; неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні фермерських господарств (зокрема постійному користуванні); низький рівень конкурентоспроможності з питання можливості підвищення розміру пропонованої орендної плати за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення порівняно з великими сільськогосподарськими товаровиробниками; відведення недостатньої ролі у процесах реформування аграрного сектору економіки для створення та розвитку сільськогосподарської кооперації; значні втрати продукції внаслідок недосконалої системи логістики та інфраструктури аграрного ринку; непоінформованість значної частини фермерських господарств про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі, орієнтація на реалізацію вирощеної сировини та відсутність можливостей та умов у виробництві готової продукції [1]. Проте, на нашу думку, до причин, що гальмують розвиток фермерства в Україні, слід

додати відсутність політичної волі внаслідок лобіювання інтересів агрохолдингів на всіх гілках законодавчої, виконавчої та судової влади.

На думку науковців-аграріїв, одним з основних чинників, які позитивно впливаю на ефективність функціонування фермерських господарств, є розміри їхнього землекористування, оскільки збільшення оброблюваної землі сприятиме дотриманню агротехнічних вимог, науково обґрунтованих сівозмін, застосуванню інтенсивних технологій [4, с. 27]. На нашу думку, по-перше, помилковим є визначення оптимального розміру землекористування на одного суб'єкта господарювання, беручи за основу світовий досвід, оскільки країни різняться як за якістю, а отже, й продуктивністю земельних ресурсів, так і за соціально-економічними та політичними передумовами впровадження ринку землі [16, с. 970]. По-друге, ми цілком погоджуємося з П.М. Маркаренком, В.К. Збарським та А.Д. Остапчуком, що проблема досягнення оптимальних розмірів аграрних господарств розв'язується за допомогою таких процесів, як: кооперація, спеціалізація, корпоратизація, інтеграція, концентрація виробництва [4, с. 25], що з успіхом довів досвід Америки та Західної Європи.

Взагалі для країн Західної Європи притаманна модель аграрної економіки, що виключає надконцентрацію виробництва. Її основу складає сімейне фермерство, яке всестороннє коопероване й функціонує на засадах ефективного поєднання приватного підприємництва, ринкового і державного регулювання сільського господарства [10, с. 27]. Дрібні структури можуть працювати достатньо ефективно. У дрібних господарств є величезна перевага перед великими. Вони динамічніші, мають змогу швидше переорієнтуватися відповідно до тенденцій ринку, інвестувати менші суми для цих процесів, використовувати переваги мікрорегіону, в якому розташовані, запроваджувати у виробництво інтенсивні технології. Дрібні ферми конкурентоспроможніші з погляду реагування на зміну кон'юнктури ринку, фінансової та цінової політики держави, управління виробничими й збутовими процесами. Однак вони не сприяють ефективному використанню технічних засобів, оскільки не реалізується ефект масштабу виробництва. Ці проблеми допомагає вирішити кооперація. Для прикладу, у Голландії 60% агропромислової продукції виробляють саме кооперативи [15, с. 24-25]. У Франції членами кооперативів є 9 з 10 фермерів. На французькі кооперативи припадає біля 60% збуту сільськогосподарської продукції, переробні кооперативи дають 40-45% загального обсягу продукції харчової промисловості. В аграрному секторі Канади функціонує більше 500 кооперативів, членами яких є більше 2/3 фермерів [17, с. 12-17].

Власникам фермерських господарств важко вирішувати наявні проблеми економічного характеру, пов'язані з пошуком вигідних ринків збуту, нестачею матеріально-технічних ресурсів і відсутністю фінансових коштів на його придбання та оновлення, відсутністю потрібних об'єктів зберігання та переробки первинної продукції, що загалом негативно впливає на рівень економічної ефективності їх діяльності. Але, з огляду на світовий досвід, навіть ті суб'єкти, що володі-

ють порівняно низьким економічним потенціалом, об'єднавшись у кооперативи, набувають досить вагомої сили для повного або хоча б часткового подолання зазначених проблем. Розвиток обслуговуючої кооперації може забезпечити для малих агроформувань захист їх економічних інтересів від проявів недобросовісної конкуренції з боку посередників та стати засобом підвищення кредитоспроможності господарства та сприяння підвищенню професійного рівня товаровиробників [9]. Об'єднанням фермерської господарства можуть протистояти навіть монопольним агроструктурам.

Об'єднання в кооперативи покращує також доступ і до найновітніших технологій, що дозволяють комплексно враховувати екологічні та економічні показники. Так, у Франції успішно реалізується проект Farmstar: управління посівами сільськогосподарських культур через створення інформаційних продуктів, які допомагають покращити контроль за посівами, для сільськогосподарських кооперативів та фермерів. Серед позитивних результатів, крім економічного ефекту, фахівці також відмічають для кооперативів краще знання ділянок, за які вони відповідають, а також захист довкілля шляхом розвитку методів сільського господарства, які відповідають вимогам сучасної аграрної політики [17, с. 79].

Що стосується ж розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні, то її потенціал є нереалізованим. Її чинна система за всі роки розвитку має результатом 1098 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (станом на 1 квітня 2017 року), з яких реально провадять господарську діяльність лише 590 таких кооперативів, члени яких утримують 1% поголів'я ВРХ та через які реалізовується математично незначна частка як молочної, так і плодовоовочевої продукції [1].

В Україні, на жаль, сприйняття досвіду розвитку колгоспів за радянських часів, а пізніше колективних сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських виробничих кооперативів як досвіду функціонування справжніх кооперативів призвело до певних наслідків, а саме: деформації кооперативної ідеї в українському суспільстві як у селянському середовищі, так і серед науковців; нехтування кооперативними принципами та цінностями; вкрай низького рівня державної підтримки кооперативного руху в Україні та підтримки псевдокооперативів (користуються державними пільгами, але по суті є фіктивними); недовіри сільського населення до сільськогосподарських кооперативів як до засобу підвищення ефективності своєї діяльності, як до можливості стати рівноправними партнерами на цивілізованих ринках, розв'язати соціокультурні та екологічні проблеми сільської місцевості; неможливості дослідження розвитку справжніх кооперативів в Україні; вкрай низького рівня розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) [18, с. 26]. Все це негативно вплинуло на розвиток СОК в Україні: якщо в США, Франції, Нідерландах та Іспанії кожен фермер є членом СОК, в Італії – кожен другий фермер, то в Україні тільки одне господарство з 246 є членом СОК.

Ще однією проблемою є те, що в Україні фермерські господарства переважно беруть землю

для своєї діяльності в оренду, а могли б її купити одразу або за допомогою іпотечного кредитування за умов функціонування ринку землі в Україні. Вже у цьому році буде подано на розгляд законопроект щодо його формування, але одразу виникає запитання щодо прозорості регулювання цього ринку, обмеження купівлі земель для великих сільськогосподарських підприємств, що є життєво важливим чинником.

Тому при його формуванні слід звертати увагу на досвід розвинених країн, в яких існує налагоджений ринок сільськогосподарських земель декілька десятиліть. Для прикладу, у Франції існує САФЕР (SAFER) – товариство розвитку та облаштування сільськогосподарських земель. Сафери у Франції – анонімні товариства на які покладено місію загально національного інтересу. Ці організації допомагають встановлювати фіксовані ціни на сільськогосподарську землю, запобігти розпорошенню земельних паїв, захистити простих фермерів, створити єдину національну базу сільськогосподарських земель [20, с. 75].

Ми не поділяємо впевненості В.Г. Черевка, що у перспективі фермерські господарства в Україні збережуться і розвиватимуться [12, с. 7], оскільки введення в обіг ринку земель сільськогосподарського призначення на основі законодавства, пролобійованого агрохолдингами, а також корумпований механізм виділення та розподілу фінансової державної підтримки фермерам та кооперативам, яка в більшості йде на підтримку агрохолдингів, можуть призвести до повного знищення фермерства в Україні та тотальної латифундації аграрного сектора, що загрожує продовольчій та екологічній безпеці держави.

Погоджуюсь з думкою О. Бородіної та І. Прокопа, що українська модель ринку сільгоспземель має бути максимально наближеною до європейської. Концептуальною основою цієї моделі є положення, що регулювання обігу таких земель здійснюється в інтересах сімейного фермерства і є не лише засобом підвищення економічної ефективності виробництва, а й одночасно інструментом сільського розвитку. При цьому вирішуються питання збереження робочих місць для сільського населення, перш за все для молоді; забезпечення належного рівня фермерських доходів; зміцнення економічної бази розвитку сільських громад; збереження агроландшафтів та інших елементів довкілля тощо. Для України європейський підхід особливо актуальний ще й з огляду на те, що у нас для більш як 3 млн осіб економічно активного населення праця на землі є основним засобом існування [21].

Досягти сталого розвитку фермерських господарств можна через: формування власного ринку збуту продукції; впровадження інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції; реалізацію інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу; спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури; створення добровільних об'єднань фермерських господарств; збільшення обсягів прямого інвестування фермерських господарств за рахунок власних коштів і пільгових позик; забезпечення дотацій на впровадження новацій у сіль-

ськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях [22, с. 47]; запровадження закордонного досвіду проходження кожним працівником управлінського персоналу фермерського господарства курсів підвищення кваліфікації з обов'язковим складанням іспиту та одержанням посвідчення кожні 3-5 років; запровадження пільг у оподаткуванні та кредитуванні виробництва для фермерських господарств, які підвищують кваліфікацію, ефективно використовують виробничі ресурси, впроваджують ресурсозберігаючі технології [4, с. 29]; створення мережі постійно діючих інформаційно-консультаційних центрів.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз сучасного стану функціонування фермерських гос-

подарств в Україні свідчить про певні процеси їх концентрації, але в цілому можна стверджувати, що не існує позитивної динаміки у показниках його розвитку за останні п'ять років.

Якщо не буде політичної волі щодо всебічної потужної підтримки розвитку фермерства та обслуговуючої кооперації, реформування земельних відносин в інтересах фермерів та особистих сільських господарств всупереч лобюванню інтересів агрохолдингів, в Україні може відбутися повна латифундація української землі і знищення фермерства, що спричинить стрімке падіння добробуту сільського населення, масові соціальні катаклізми на довгі десятиліття (як у Бразилії), руйнацію агроєкосистеми, що загрожуватиме продовольчій та екологічній безпеці України.

Список літератури:

1. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80/print>.
2. Дудник О.С. Перспективи розвитку фермерства в Україні / О.С. Дудник // Економіка АПК. – 2016. – № 3. – С. 92-97.
3. Бородіна О. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії [Електронний ресурс] / О. Бородіна, І. Прокопа. – Режим доступу: https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi_.html.
4. Збарський В.К. Ефективність організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі Київщини / В.К. Збарський, А.Д. Остапчук // Економіка АПК. – 2017. – № 12. – С. 25-31.
5. Малік М.І. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств / М.І. Малік, В.А. Мамчур, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2017. – № 12. – С. 5-13.
6. Барвінський А.В. Агрофізичні аспекти регламентації технологічного навантаження на ґрунтовий покрив / А.В. Барвінський // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2016. – № 1-2. – С. 62-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_1-2_10.
7. Забуранна Л.В. Соціально-економічні передумови розвитку аграрного виробництва в Україні / Л.В. Забуранна, Ю.О. Ярмоленко // Економіка АПК. – 2017. – № 12. – С. 64-68.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm; http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
9. Півторак В.С. Перспективи розвитку фермерства як провідної форми малого підприємництва в Україні / В.С. Півторак // Ефективна економіка. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_72.
10. Мельник Л.Л. Фермерство України в контексті розмірів землекористування [Електронний ресурс] / Л.Л. Мельник // Агросвіт. – 2017. – № 8. – С. 24-34. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/8_2017/5.pdf.
11. Збарська А.В. Матеріально-технічне забезпечення сільських домогосподарств / А.В. Збарська, Ю.Ю. Алексеева // Економіка АПК. – 2017. – № 12. – С. 52-57.
12. Черевко Г. Фермерство в Україні: міф чи реальність [Електронний ресурс] / Г. Черевко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. – 2017. – № 24(1). – С. 3-8. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_24\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_24(1)_3).
13. Бородіна О. Проблеми із землею завжди супроводжувалися дуже глибокими суспільними катаклізмами [Електронний ресурс] / Олена Бородіна. – Режим доступу: <http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/olena-borodina-problemy-iz-zemleju-zavzhdy-suprovodzhuvayusa-duzhe-glybokymu-suspilnymy-kataklizmamy/#.WYxIXlpHIU>.
14. Закон України «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
15. Гнатишин Л. Тенденції розвитку українського фермерства [Електронний ресурс] / Л. Гнатишин // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. – 2016. – № 23(1). – С. 24-28. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2016_23\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2016_23(1)_7).
16. Ожелевська Т.С. Ринок землі сільськогосподарського призначення в Україні: проблеми та перспективи запровадження [Електронний ресурс] / Т.С. Ожелевська, М.О. Королік // Молодий вчений. – 2017. – № 10(50). – С. 968-972. – Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/10/218.pdf>.
17. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналітичне дослідження [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Київ, 2011. – 91 с. – Режим доступу: http://agroconf.org/sites/default/files/dosvid-kanady-es-polityky-pidtrymky-sh-obslugovujuchy-kooperatyviv1_0.pdf.
18. Ожелевська Т.С. Проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні [Електронний ресурс] / Т.С. Ожелевська // Питання сучасної науки і освіти. – 2014. – Т. 1. – С. 20-29. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf072014/855-kandidat-ekonomichnih-nauk-ozhelevska-t-s-problemi-rozvitkuslkskogospodarskih-kooperativv-v-ukrayin.html>.
19. Осипова М. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку [Електронний ресурс] / М. Осипова, Н. Доброва // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. – 2016. – № 10. – С. 98-122. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_10_10.
20. Кірейцева О.В. Сучасні тенденції функціонування ринку землі у Франції [Електронний ресурс] / О.В. Кірейцева // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2016. – № 12(2). – С. 74-76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_12%282%29_19.

21. Бородіна О. Чергова спроба узаконення обігу земель сільгоспризначення: чи в суспільних інтересах?.. [Електронний ресурс] / О. Бородіна, І. Прокопа. – Режим доступу: <https://dt.ua/macrolevel/cherгова-sproba-uzakonennya-obigu-zemel-silgospriznachennya-chi-v-suspilnih-interesah-.html>.
22. Полятикіна Л.І. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс] / Л.І. Полятикіна, А.М. Кадацька // Інноваційна економіка. – 2016. – № 1-2. – С. 43-47. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_8.

Ожелевская Т.С., Поплавский В.И.

Киевский национальный торгово-экономический университет

ФЕРМЕРСТВО В УКРАИНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье проанализированы основные показатели развития фермерских хозяйств в Украине за 2012-2016 годы. Выявлено отсутствие кардинальных изменений в их динамике. Определены основные факторы, тормозящие развитие фермерских хозяйств в Украине. Доказано, что земельная реформа, которая может быть проведена в интересах агрохолдингов, может полностью уничтожить фермерство в Украине. Обосновано, что агрохолдинги не являются социально ответственными, ими могут быть только фермерские хозяйства. Доказана насущная необходимость развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как условия успешного стремительного развития фермерства, повышения его конкурентных преимуществ. Рассмотрены негативные последствия деятельности агрохолдингов и обоснована необходимость развития фермерских хозяйств как одного из главных условий социально-экономического развития сельских территорий и сохранения продовольственной и экологической безопасности государства.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, социальная ответственность, агрохолдинг, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, рынок земли сельскохозяйственного назначения.

Ozhelevska T.S., Poplavskiy V.J.

Kyiv National University of Trade and Economics

FARMING IN UKRAINE: PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT

Summary

This article gives the analysis of basic indicators of farming development in Ukraine in 2012-2016 years. The absence of radical changes in their dynamic has been found. The main factors that hinder the development of farms in Ukraine have been defined. It is proved that land reform, which can be carried out in the interests of agricultural holdings, can completely destroy farming in Ukraine. The serious arguments are given to prove that agricultural holdings are not socially responsible. The urgent necessity of development of agricultural service cooperatives as a condition for successful rapid farming development and the increase of its competitive advantages have been proved. The negative consequences of the agricultural holdings activity and the need of the farming development as one of basic conditions of rural territory development have been highlighted and preservation of food and ecological safety of the state has been grounded.

Keywords: farm, social responsibility, agricultural holding, agricultural servicing cooperative, agricultural land market.